

DRENKA CREVAR
(Novi Sad)

INSTITUCIJA MODALNIH GLAGOLA
I NJIHOVIH EKVIVALENATA
U SAVREMENOM ARAPSKOM JEZIKU

UVOD

U savremenoj lingvistici nalazimo brojne definicije modalnosti i razmatranja pojedinih jezičkih segmenata u kojima se ona manifestuje i načina na koje se ostvaruje. Svu širinu ove jezičke oblasti, čije se granice jasno ne ocrtavaju ni u jednom jeziku, najbolje od-slikava formulacija češkog lingviste Vladimira Skaličke »da je jasno šta bi sve modalnost mogla biti, ali nije jasno gdje modalnosti nema«. ⁽¹⁾

Iako razni autori imaju različite poglede na modalnost, uglavnom se svi slažu u tome da je ona obeležje svake poruke, da se raznim sredstvima ugrađuje u iskaz i da izražava ili odnos govornog lica prema sadržini saopštenog (subjektivna modalnost, modalnost u širem smislu reči) ili odnos sadržine iskaza prema stvarnosti (objektivna modalnost, modalnost u užem smislu reči). To znači da modalnost, ako je posmatramo s tog stanovišta, čini dve sfere: subjektivnu i objektivnu. Neki autori smatraju oblast afirmacije i negacije trećom sferom modalnosti. ⁽²⁾

Ako prihvatimo da subjektivna modalnost izražava odnos govornog lica prema saopštenom, a da u zavisnosti od tog odnosa iskazi odnosno rečenice mogu biti izjavne, upitne, imperativne, itd., onda je jasno da je subjektivna modalnost rečenički konstitutivna. Ona modifikuje celu rečenicu raznim sredstvima kao što su glagolski načini, partikule, intonacija, mimika ili gest.

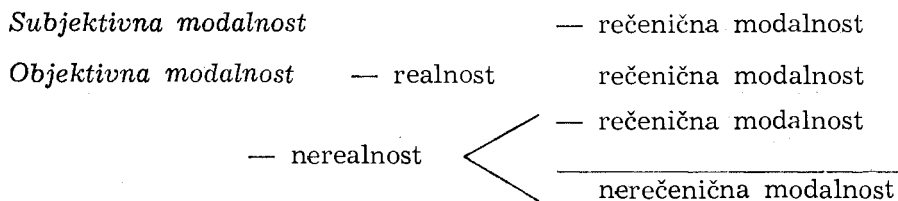
Objektivna modalnost izražava odnos sadržine iskaza prema stvarnosti. Taj odnos može biti realan ili nerealan, a ostvaruje se prvenstveno glagolskim načinima, modalnim glagolima i modalnim

(1) V. Skalička, *Modalita a jazyková různost* (Modalnost i jezička raznolikost), »Otázky slovanské syntaxe«, III, Brno, 1973, 101.

(2) V. Šmilauer, *Novočeská skladba* (Sintaksa savremenog češkog jezika), Praha, 1969, 26-31.

partikulama. Za razliku od glagolskih načina koji modifikuju celu rečenicu, modalni glagoli⁽³⁾ modifikuju samo diktalni deo predikata. Radi se o tome da »u rečenicama sa predikatom složenim od tzv. modalnog i diktalnog dela (tj. koji je izražen modalnim glagolom ili njegovim ekvivalentom i infinitivom značenjskog glagola, glagolskom imenicom ili dopunskom rečenicom) treba razlikovati pored modalnosti predikata kao celine, još i diktalnu modalnost, odnosno modalnost koja se tiče samo diktalnog dela, dakle onu koja pokazuje u kakvom je odnosu sadržina diktalnog dela (tok zbivanja, prisutnost obeležja, itd.) prema stvarnosti.«⁽⁴⁾ Modalni glagoli ostvaruju glagolsku modalnost koja »pruža semantičku informaciju o modalnoj (mogućoj, neophodnoj, željenoj) dispoziciji vršioća radnje (odnosno, kod bezličnih zbivanja, o dispoziciji situacije) za realizaciju određene radnje . . . Zbog toga je formalno ograničena na oblast predikativnog odnosa, nezavisna od formalnih sredstava koji karakterišu rečeničnu modalnost.«⁽⁵⁾

Iz uprošćenog shematskog prikaza modalnosti lako se uočava da diktalna modalnost predstavlja samo jedan segment objektivne modalnosti:

Modalni glagoli i njihovi ekvivalenti⁽⁶⁾ su leksička sredstva izražavanja jednog segmenta objektivne modalnosti — rečenički nekonstitutivne, glagolske, diktalne modalnosti. Tako je u rečenici *yumkinu an tusâfira bi-s-sayyârati* — Možeš putovati automobilom, *yumkinu* (modalni deo predikata) nosilac modalnog značenja i mo-

(3) M. Ivić: »Ma koliko se inače lingvisti međusobno ne slagali u nekim konkretnim detaljima pri interpretaciji modalnosti, saglasnost redovno postoji u shvatanju da su modalni oni glagoli kojima se izražava jedno od sledećih značenja: mogućnost, volitivnost, deziderativnost, intencionost i obligatornost« u radu: *Problematika modalnih rečenica*, »Otázky slovanské syntaxe«, III, Brno, 1973, 85.

(4) P. Adamec, *Tri noviny modálnosti a jejich vztah k aktuálnímu členění* (Tri nivoa modalnosti i njihov odnos prema funkcionalnoj perspektivi rečenice), »Otázky slovanské syntaxe«, III, Brno, 1973, 142.

(5) E. Benešová, *Klasifikace sémantických jednotek slovesné modalitý* (Klasifikacija semantičkih jedinica glagolske modalnosti) u radu J. Panevová, E. Benešová, P. Sgall: *Čas a modalita v češtině* (Vreme i modalnost u češkom jeziku), Acta Universitas Carolinae, Philologica, Monographie, XXXVI, 1971, 124.

(6) P. Adamec: »... izrazi neglagolskog karaktera ili karaktera složene denominacije sa istom značenjskom funkcijom [glagolskom, D.C.] . . .« u radu: *Identifikace sémantický modálních sloves a jejich ekvivalentů* (Identifikacija semantike modalnih glagola i njihovih ekvivalenata), Československé přednášky pro VII mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě, Praha, 1973, 103-115.

difikuje diktalni (amodalni) deo predikata, tj. *an tusâfira. Yumkinu* izražava mogućnost ostvarenja radnje, odnosno saopštava u kakvom je odnosu sadržina diktalnog dela prema stvarnosti (objektivna modalnost). Diktalna modalnost ne utiče na modalnost rečenice. Ona je u rečenicama sa modalnim glagolom iskazana na modalnom delu predikata: *A yumkinu-li-l-fanni an yalcab a dawran fi hâdâ-s-sabîli?* — Može li umetnost igrati neku ulogu na ovom putu? Odnos govornog lica prema saopštenom (subjektivna modalnost) u ovom konkretnom slučaju je upitan i izražen je na modalnom glagolu, a odnosi se na predikat kao celinu. Tako je glagolska modalnost nezavisna od modalnosti rečenice. Modalni glagoli i njihovi ekvivalenti, dakle, nosioci su vlastite, samostalne, nerečenične modalnosti,⁽⁷⁾ koja modifikuje diktalni deo predikata i označava u kakvom je odnosu njegova sadržina prema stvarnosti (neophodna, moguća, željena). Ovaj segment sfere objektivne modalnosti naziva se modalnost vršioća radnje,⁽⁸⁾ diktalna modalnost,⁽⁹⁾ glagolska modalnost,⁽¹⁰⁾ voluntativna modalnost.⁽¹¹⁾

Svaki jezik ima svoja sredstva izražavanja modalnosti i njenih segmenata. Tek ustanovljavanjem tzv. »institucija«⁽¹²⁾ koje se u ovoj jezičkoj oblasti ostvaruju, moguće je u konkretnom jeziku definisati modalnost, njene sfere i načine na koje se ona realizuje. U magistarskom radu autora ovog teksta,⁽¹³⁾ koji se ovde prezentira u skraćenom i za objavljivanje posebno priređenom obliku, učinjen

(7) P. Adamec, v. napomenu 4.

(8) K. Svoboda: »Modalnim glagolom se ne izražava odnos toga što je njim samim označeno, neposredno prema stvarnosti, već odnos agensa, izraženog subjektom, prema onome što je označeno glagolom u infinitivu, a s kojim se modalni glagol spaja«. u radu: *O gramatičke modalnosti se zřetelem k souvěti* (O gramatičkoj modalnosti s obzirom na složene rečenice), »Otázky slovanské syntaxe«, III, Brno, 1973, 235.

(9) P. Adamec, v. napomenu 4.

(10) E. Benešová, v. napomenu 5.

(11) M. Grepl: »Voluntativna modalnost (nadalje MV) se najčešće definiše kao odnos vršioća (uzročnika) radnje prema njenoj realizaciji: neophodnost, mogućnost i intencionost.« u radu: *K podstatě modalnosti* (O suštinji modalnosti), »Otázky slovanské syntaxe«, III, Brno, 1973, 29. M. Grepl se bavi pitanjima voluntativne modalnosti i u radu: *Vyjadřování modalitní kategorie záměru* (Izražavanje modalne kategorije intencionosti), »Slovo a slovesnost«, XXXIV, 1973, 44-47.

(12) V. Skalička: »Pojedini jezici obrazuju za oblasti modalnosti (isto kao za vreme, mesto itd.) tzv. institucije, tj. skupove morfema, reči, rečenica i drugih jezičkih jedinica, koji se razlikuju od drugih takvih skupova sadržajnom i ekspresivnom granicom. Takve institucije su npr. vremena, padeži, načini, rodovi, lične zamenice i sl. Institucije su sindromi tj. sadrže pored svog osnovnog značenja, datog pripadnošću jednoj jezičkoj oblasti, i druge komponente, date pripadnošću drugim jezičkim oblastima. Institucije, o kojima se kod modalnosti radi, bile bi otprilike: glagolski načini, modalni glagoli, modalne partikule, modalni prilozima (modalna komponenta je dominantna), dalje, vremena, imenski glagolski oblici, tj. infinitivi, participi itd., modifikacioni sufiksi (modalna komponenta je recesivna)«, v. napomenu 1, 99.

(13) D. Crevar, *Institute modalních sloves a jejich ekvivalentů v arabštině* (Institucija modalnih glagola i njihovih ekvivalenata u arapskom jeziku), disertační práce, Filosofická fakulta University Karlovy v Praze, Praha, 1975.

je pokušaj utvrđivanja onih elemenata koji u savremenom arapskom jeziku čine instituciju modalnih glagola i njihovih ekvivalenata, i to na osnovu građe iz savremene publicistike i studija o arapskoj sintaksi. Tako se ovaj rad bavi samo jednim segmentom široke jezičke oblasti kakva je modalnost, odnosno glagolskom, diktalnom modalnošću i formalnim, sintaksičkim i semantičkim karakteristikama sredstava kojima se ona ostvaruje.

Možemo slobodno reći da pitanje modalnih glagola, kao i modalnosti uopšte, nije do sada bilo u centru interesovanja radova o arapskom jeziku. Štaviše, modalni glagoli se pominju u srazmerno malom broju gramatika i studija o arapskoj sintaksi.⁽¹⁴⁾

Dosadašnja saznanja iz opšte lingvistike upućuju na zaključak da, ukoliko želimo da utvrdimo instituciju modalnih glagola i njihovih ekvivalenata u bilo kojem jeziku, moramo razmišljati u sledećim pravcima:

a) Problem diktalne modalnosti uvek je u uskoj vezi sa načinom na koji se modalni glagoli i njihovi ekvivalenti (M), kao nosioci modalnog značenja, spajaju sa glagolom nosiocem leksičkog značenja (*nlz*). Rečenični modeli koje stvaraju M u spoju sa *nlz* najčešće su zajednički svim M. Pri ustanovljavanju M u pojedinim jezicima ova, nazovimo je radno, »sintaksička uslovljenost« dobija na važnosti kao konstitutivan element u onoj meri u kojoj su manje izražene formalne karakteristike M u datom jeziku.

b) U jezicima u kojima su glagoli eksplicitno modalni, tj. u kojima se razlikuju od ostalih glagola ne samo značenjskim, već i sopstvenim formalnim karakteristikama pomoću kojih je moguće na samom glagolu uočiti njegovu modalnu prirodu, ta formalna strana je od primarnog značaja i olakšava utvrđivanje M. Formalna svojstva, tamo gde postoje, kao i nemogućnost obrazovanja svih vremena i načina, što radno nazivamo »ograničena morfološka sposobnost«, bitne su odlike modalnih glagola. U kojoj meri je ograničena morfološka sposobnost konstitutivna u instituciji M datog jezika, zavisi od njega samog.

c) Bez obzira na to o kojem se jeziku radi, nesumnjivo je da su primarne semantičke karakteristike M. Pošto modalni glagoli i njihovi ekvivalenti ne izražavaju radnju, već pružaju semantičku informaciju o modalnoj (mogućoj, neophodnoj, željenoj) dispoziciji

(14) Tako, na primer, K. Petráček navodi glagol koji izražava mogućnost «ASĀ u: *Učebnice spisovné arabštiny* (Udžbenik književnog arapskog jezika), 2. díl, Praha, 1965, & *Slovesa pomocná a modální* (Pomoćni i modalni glagoli), 234-236.

J. Oliverius popisuje glagole i načine izražavanja čeških glagola »mít« (treba) i »smět« (smeti) u: *Syntaktická cvičení z moderní arabštiny* (Vežbe iz sintakse savremenog arapskog jezika), Univerzita Karlova, Praha, 1976, & *Modální, pomocná a jiná neplnovyznamová slovesa* (Modalni, pomoćni i drugi nepunoznaćni glagoli), 88-93.

R. Božović ističe da konjunktiv sledi iza bezličnih glagola i modalnih izraza u radu: *Udžbenik arapskog jezika*, skripta, Beograd, 1972, & *Konjunktivne izrične rečenice*, 69.

Krahl i Reuschel ističu da se veznik AN javlja iza modalnih glagola u: *Lehrbuch des modernen Arabisch*, Teil I, Leipzig, 1974, 325 i sl.

vršioca za realizaciju određene radnje, uvek se javljaju u spoju sa glagolom nosiocem leksičkog značenja. Njih, dakle, karakteriše određena »semantička nesamostalnost«. Modalna priroda M semantički je obeležena i time što se M često u negaciji različito ponašaju: nekada ostaju u svom osnovnom značenju, a nekada prelaze u drugo semantičko polje.

U pokušaju utvrđivanja institucije M u arapskom jeziku kao sredstva ostvarenja diktalne modalnosti, polazimo od shvatanja da se kao indikatori javljaju različiti elementi, kako oni primarni za taj jezički segment, tako i oni sekundarni. Tek istovremenom analizom celokupnog kompleksa kriterija koji se kod M manifestuju (sintaksička uslovljenost, ograničena morfološka sposobnost, semantička nesamostalnost) i njihove korelacije — moguće je doći do institucije modalnih glagola i njihovih ekvivalenata. To podrazumeva da pojedini elementi sintaksičke uslovljenosti i ograničene morfološke sposobnosti mogu da karakterišu i druge jezičke oblasti, te da je ove kriterije neophodno uvek kombinovati sa značenjskim. I obrnuto: zbog semantičke nesamostalnosti M su nepotpunog značenja, ali se izdvajaju u posebnu grupu sintaksičkim, formalnim i značenjskim karakteristikama. Iz toga proizlazi da je neophodno poći od funkcije modalnih glagola i njihovih ekvivalenata: M saopštavaju u kakvom je odnosu sadržina radnje prema stvarnosti, a sama radnja je izražena glagolom *nlz*; M + *nlz* stvaraju predikat koji se sastoji od modalnog i diktalnog dela. Stoga se u ovom radu identifikaciji M pristupa deduktivnom metodom: u zavisnosti od toga da li su u funkciji ostvarenja diktalne modalnosti ili ne, M se odvajaju od ostalih glagola i izraza koji ostvaruju dopunske rečenice, a zatim se analizom sintaksičkih, morfoloških i semantičkih karakteristika i njihove korelacije dolazi do onih elemenata koji čine instituciju modalnih glagola i njihovih ekvivalenata u savremenom arapskom jeziku.

1. SINTAKSIČKI PRISTUP MODALNIM GLAGOLIMA I NJIHOVIM EKVIVALENTIMA

Glagoli i njihovi ekvivalenti koji su u funkciji ostvarenja diktalne modalnosti i koji pružaju semantičku informaciju o dispoziciji agensa za njeno izvršenje jesu oni koji izražavaju neophodnost, mogućnost i htenje. Njihove ograničene semantičko-sintaksičke i gramatičke funkcije uslovljavaju način na koji se vezuju sa glagolom *nlz*.

Glagoli i njihovi ekvivalenti koji izražavaju neophodnost *yanbagî*, *yağîbu*, *calâ*, *lâ budda*, mogućnost *amkana*, htenje *arâda* i glagoli koji izražavaju njihove značenjske nijanse u spoju sa glagolom *nlz* ostvaruju dopunske rečenice. U dopunskim rečenicama u arapskom jeziku⁽¹⁵⁾ javljaju se veznici *an* i *anna*. Oni uvode dva potpuno raz-

(15) J. Oliverius, v. napomenu 14, & Vedlejší věty obsahové (Sporodné dopunske rečenice), 134-144.

ličita tipa zavisnih rečenica,⁽¹⁶⁾ koje zbog preglednosti možemo prikazati uprošćenim modelima:

- a) *an* - V - S, pri čemu je V glagolski predikat (u konjunktivu ili perfektu) koji uvek mora biti iza veznika *an*, a S subjekat zavisne rečenice;
- b) *anna* - S - V, pri čemu je S subjekat zavisne rečenice koji uvek stoji iza veznika *anna*, a V glagolski predikat u imperfektu (ili participu aktivnom), odnosno u perfektu.

W. Wright navodi da se u klasičnom arapskom jeziku katkada posle *an* javlja imperfekt indikativa⁽¹⁷⁾ ili supstantiv.⁽¹⁸⁾ W. Fischer i R. Božović utvrđuju da se i u savremenom arapskom jeziku posle veznika *an* može javiti indikativ ako tom vezniku prethodi glagol koji izražava sigurnost ili tvrdnju.⁽¹⁹⁾ Beeston⁽²⁰⁾ ističe da izbor konstrukcija »*an* + prefix set verb«, s jedne strane i »*an* + suffix set verb, *anna* + entity term or prepositional phrase«, s druge strane prvenstveno zavisi od konteksta koji je vezan za značenja »the idea that«, odnosno »the fact that«.

Oni kojima arapski nije maternji jezik često se suočavaju s pitanjem: posle kojih se sve glagola i izraza javlja *an*, a posle kojih *anna*, i da li su oni u komplementarnoj distribuciji ili u »overlapping distribution«.⁽²¹⁾ Krahl i Reuschel u svom udžbeniku savremenog

⁽¹⁶⁾ K. Petráček, v. napomenu 14, 242.

Krahl i Reuschel, v. napomenu 14, 321 — 324.

A. F. L. Beeston, *The Arabic Language Today*, Hutchinson University Library, London, 1970.

D. V. Semenov, *Syntaxis sovremenovo arabskovo literaturnovo jazyka*, Leningrad, 1941.

⁽¹⁷⁾ W. Wright, *A Grammar of the Arabic Language (third edition)*, Cambridge University Press, London, 1971, Parth Third, Syntax, 27.

⁽¹⁸⁾ *Ibid.*, 81.

⁽¹⁹⁾ W. Fischer navodi glagole ^cALIMA i ZA^cAMA u: *Grammatik des klassischen Arabisch*, Wiesbaden, 1972, 97, 188.

R. Božović navodi glagole ^cALIMA, ^cARAFa, AKKADa, ZA^cAMA i u zavisnosti od toga da li se iza AN javlja konjunktiv ili indikativ razlikuje dopunske rečenice kao »konjunktivne izrične rečenice« i »indikativne izrične rečenice«, v. napomenu 14.

⁽²⁰⁾ A. F. L. Beeston: »Semantically, the distinction is slightly more complex. Verbs have two distinctive sets, 'prefix' and 'suffix' (p. 76), so that there are in fact three possibilities: AN + prefix set verb, AN + suffix set verb, and ANNA + entity term or prepositional phrase. There is a bipartite functional opposition between the first of these possibilities and the other two (thus cutting across the morphological distinction). The first envisages the proposition embodied in the clause as a notion, and represents approximately 'the idea that...'; the other two envisage 'the fact that...'. The choice between the two structures depends on the context provided by the main proposition into which the clause is fitted. A substantive — clause mentioned as an expectation, possibility, etc., is a notion or idea; the object of knowledge, belief, assertion, etc., is envisaged as a fact. It is, however, not always easy for an English speaker to predict the colouring which an Arabic substantive clause will take in this respect.«, v. napomenu 16, 56.

⁽²¹⁾ J. Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press, London, 1968, 70 — 72.

arapskog jezika⁽²²⁾ daju pregled najfrekventnijih glagola posle kojih se javlja *an*, odnosno *anna*, a J. Oliverius ističe da posle glagola sa značenjem »dogodilo se, desilo se« obavezno sledi *an* s perfektom, a nikako *anna*.⁽²³⁾

U našem radu ovo pitanje bilo je predmet pažnje samo u onoj meri u kojoj je vezano za sužavanje sintaksičke oblasti u kojoj se manifestuju M i za utvrđivanje rečeničkih modela koje oni obrazuju. Na osnovu savremene arapske publicistike sačinjen je popis glagola i izraza koji imaju dopunu u vidu zavisne dopunske rečenice. Glagoli i izrazi nakon kojih se javlja isključivo veznik *an* izražavaju neophodnost, mogućnost, sposobnost, htenje, nadu, očekivanje, molbu, naređenje, zabranu, dozvolu, odluku, odobrenje, predlog, razmišljanje, bojazan, preporuku, ali među njima nalazimo i druge koje nije moguće klasifikovati u ove značenjske kategorije, kao što su na primer *hadata an* — desiti se, *tašadafa an*, *sādafa an* — dogoditi se slučajno, *baqiya an* — ostati. Glagole uz koje se pojavljuje veznik *anna* moguće je klasifikovati u verba dicendi, verba putandi i glagole percepcije, a izrazi pretežno izražavaju tvrdnju. Semantička klasifikacija glagola i izraza nakon kojih se manifestuju i *an* i *anna* zahteva posebnu detaljnu analizu koju bi, po svemu sudeći, trebalo zasnovati na principima i metodama generativne gramatike. No, zadržimo se samo na problemu sintaksičke oblasti u kojoj se M manifestuju. U zavisnosti od toga da li iza glagola i izraza sledi jedan ili oba veznika, razlikujemo, u okviru ovoga rada, tri tipa dopunskih rečenica: a) one u kojima se javlja isključivo veznik *an*, b) one u kojima se ostvaruje isključivo veznik *anna* i c) prelazni tip u kome se pojavljuju i *an* i *anna*. Glagoli i njihovi ekvivalenti koji izražavaju neophodnost, mogućnost, htenje, uvode prvi tip rečenice. Izraz *lā budda*, međutim, spada u onaj skup leksičkih jedinica koje se vezuju za dopunsku rečenicu i veznikom *an* i veznikom *anna*.

1.1. Sintaksičke osobenosti M

1.1.1. Modalni glagoli i njihovi ekvivalenti razvijaju rečenicu hipotaktički, tj. zavisnim odnosom između M i glagola nosioca leksičkog značenja. Semantička celina M + *nlz* u arapskom jeziku izražena je sindetski, veznikom *an*, stvarajući model M — *an* — V, odnosno M — *an* — V subj. (*yağibu an aqra'a* — Treba da čitam). To znači da M ostvaruju takav sintaksički model koji se na prvi pogled ne razlikuje od sintaksičkih modela koje obrazuju amodalni glagoli i izrazi (nonM iza kojih se javlja *an*): nonM — *an* — V (*talaba minni an aqra'a* — Tražio je da čitam).

Kod izraza *lā budda* uočava se polisemija: *lā budda*₁ + *an* s modalnim značenjem »morati« (*lā budda an yađhaba* — Mora otići) i *lā budda*₂ + *anna* s amodalnim značenjem »mora biti da, sigurno je da, sigurno se dogodilo da« (*lā budda annahu mariđun* — Mora biti da je bolestan).

(22) Krahl i Reuschel, v. napomenu 16, 324 — 326.

(23) J. Oliverius, v. napomenu 14. str. 141.

Nameće se zaključak da se rečenični model M — an — V subj. može smatrati konstitutivnom osobenošću M, ali ne i distinktivnom u relaciji M — nonM iza kojih sledi an. Ovaj model se javlja kao distinktivni u sintaksičkoj realizaciji izraza *lâ budda*, koji vrši i modalnu *lâ budda an* i amodalnu *lâ budda anna* funkciju i pokazuje da su ova dva veznika u komplementarnoj distribuciji.

1.1.2. Mogućnost zamene zavisne rečenice masdarom nije isključiva karakteristika M. Sindetsku konstrukciju an + Vsubj. i M i nonM (nonM koji imaju zavisnu rečenicu sa veznikom an) sposobni su da zamene infinitivom. Bez obzira na to da li je leksička jedinica modalna ili ne, ova mogućnost zamene prvenstveno zavisi od toga da li je uzročnik radnje, agens zavisne rečenice izražen i u glavnoj rečenici. Tako je moguća supstitucija *talaba minnî an aqra'a* sa *talaba minnî-l-qirâ'ata* — Tražio je da čitam, jer je agens zavisne rečenice u glavnoj izražen sufiksom *nî*. Rečenicu je moguće razviti masdarom i ukoliko je agens zavisne rečenice identičan s agensom glavne rečenice, odnosno, u iskazima sa modalnim glagolima, ukoliko je uzročnik modalnosti (v. 1.1.4) identičan s uzročnikom radnje, agensom: npr. *urîdu an aqra'a* = *urîdu-l-qirâ'ata* — Hoću da čitam. U suprotnom, takva supstitucija nije moguća: npr. *yağîbu an aqra'a* — Treba da čitam ili *ağâfu min an yağhaba* — Bojim se da će otići.

1.1.3. Modalni glagoli i njihovi ekvivalenti, za razliku od punoznačnih glagola, ne mogu imati dopunu u vidu imenice. Pri tome se ima u vidu da se maşdar ne može smatrati supstantivom tamo gde se pojavljuje u funkciji glagola, iako se ponaša kao imenica (može biti određen članom, ima padežne oznake itd.). Tamo gde po formi nije moguće razlikovati maşdar i supstantiv, neophodno je razlikovati funkciju koju on vrši.⁽²⁴⁾ Višeslojnost problematike diktalne modalnosti i specifičnosti infinitiva u arapskom jeziku ukazuju da bi se posebnim razmatranjem moralo svestrano obraditi pitanje maşdara u funkciji sintaksičke dopune modalnim glagolima, uključujući i pitanje da li i koja sredstva izražavanja ovog segmenta modalnosti izazivaju različite semantičke interpretacije rečenica s maşdarom, odnosno s an + Vsubj.⁽²⁵⁾

1.1.4. Pošto M ne izražavaju samu radnju, već dispoziciju agensa za njeno izvršenje, pošto »predikativna modalnost kao gramatička kategorija rečenice pretpostavlja dispoziciju agensa da sam cstva-

(24) T. Muftić: »Kako ističe Solá — Solé, čak unutar jednog te istog korijena maşdar i konkretna imenica mogu imati istovjetan oblik, tako da skoro samo po kontekstu odn. po funkciji u rečenici možemo odrediti o kojem se obliku tu zapravo radi... Na osnovu svega toga Solá — Solé zaključuje da postoji usko srodstvo između apstraktnog maşdara i konkretne imenice, odn. da u prasemitskom jeziku nije postojala semantička granica između tih oblika. Svaki takav oblik je vjerovatno mogao istodobno obilježavati sam konkretan predmet (npr. cvijet) ili pak izražavati apstraktnu ideju njegove egzistencije (npr. biti cvijet) i tome slično.« u *Infinitivi trilitera u arapskom jeziku*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1966, 78.

(25) Infinitiv u funkciji dopune glagolima u srpskohrvatskom jeziku opširno je obrađen u M. Ivić, *Problematika srpskohrvatskog infinitiva*, »Zbornik za filologiju i lingvistiku«, XV/2, 1972, 115 — 138.

ri radnju«,⁽²⁶⁾ kada se radi o modalnim glagolima, ne može se govoriti o vršiocu radnje. Stoga neki autori koriste pojam »původce modalitý« (na češkom: uzročnik modalnosti) suprostavljajući ga pojmu »původce děje« (na češkom: uzročnik radnje, agens), koji se odnosi i na pasivne, bezlične, infinitivne i nominalizovane konstrukcije.⁽²⁷⁾ Ova dva pojma u daljem tekstu označavamo skraćenicama u.m. (uzročnik modalnosti), odnosno u.r. (uzročnik radnje).

Nasuprot glagolima koji izražavaju neophodnost i mogućnost, koji stvaraju isključivo odnos između uzročnika modalnosti i uzročnika radnje, glagoli koji izražavaju htenje sposobni su da stvaraju i odnos između dva agensa. Radi se o tome da glagoli htenja vrše dvojaku funkciju — modalnu i amodalnu, što omogućava diferencijaciju glagola *arâda* na *arâda₁* i *arâda₂*. U modalnoj funkciji (F₁), *arâda* označava htenje agensa da sam ostvari određenu radnju (*urîdu an agra'a* — Želim da čitam), pri čemu nastaje odnos identičnosti između uzročnika modalnosti i uzročnika radnje, agensa (u.m. = u.r.). U funkciji punoznačnog glagola (F₂), *arâda* je sposobno da označava htenje subjekta glavne rečenice da neko drugi izvrši radnju (*urîdu an taqra'a* — Želim da čitaš) kada dolazi do stvaranja odnosa između dva agensa. *Arâda₂*, kao punoznačni glagol, izražava odnos radnje i objekta, pa, pored dopune u vidu rečenice, može imati i objekatsku dopunu u vidu imenice (*urîdu-l-kitâba* — Hoću knjigu). Dvojaka funkcija (F₁ i F₂) glagola htenja pokazuje da se oni ne nalaze u centru institucije modalnih glagola i njihovih ekvivalenta.

1.1.5. Iz dosadašnjeg izlaganja proizilazi da M u spoju sa glagolom *nlz* ostvaruju u afirmaciji dva modela: M — *an* — Vsubj. i M — Vmaš. Primenom metoda distribucije uočava se da negacija ne može biti izražena na oba dela predikata. Kumulativna negacija u arapskom se ne manifestuje. U modelu M — *an* — Vsubj. samo jedan od dva dela predikata može imati formalnu reprezentaciju negacije: ili M ili glagol *nlz* i pri tome se ostvaruju dva modela: neg. — M — *an* — Vsubj. i M — *an* — neg. — Vsubj., npr.: *laysa 'alayhi an ya'mala* — Ne mora da radi ili *yanbagi allâ ya'mala* — Ne sme da radi (neophodno je da ne radi). U modelu M — Vmaš negacija može biti formalno izražena samo ispred modalnog glagola ili njegovog ekvivalenta, pri čemu stvara model: neg. — M — Vmaš., npr.: *lâ yumkinu ziyâratu-l-marîđi* — Nije moguće posetiti bolesnika. Negacija se ne manifestuje pred mašdarom glagola *nlz* kada je on u funkciji dopune modalnim glagolima, što govori o tome da se princip simetrije ostvaruje tek delimično, i to samo u sindetskom modelu.

1.1.6. Sužavanjem sintaksičke oblasti u kojoj se M javljaju uočava se da oni imaju sledeće karakteristike:

- a) vezuju se sa glagolom *nlz* pomoću veznika *an* iza kojeg uvek sledi konjunktiv ili mogu imati dopunu u obliku mašdara glagola *nlz*;
- b) ne mogu imati dopunu u vidu imenice;

(26) E. Benešová, *Syntax slovesné modalitý* (Sintaksa glagolske modalnosti) v napomenu 5, 102.

(27) *Ibid.*, 97 — 121.

- c) ostvaruju pet rečeničnih modela: M — an — Vsubj.,
neg. — M — an — Vsubj., M — an — neg. — Vsubj.,
M — Vmaš. i neg. — M — Vmaš.

Sintaksički modeli koje M ostvaruju omogućuju da se uoči gde se modalni glagoli i njihovi ekvivalenti manifestuju, a gde ne. Oni ne karakterišu samo diktalnu modalnost, već i druge jezičke oblasti i od suštinskog su značaja za utvrđivanje institucije M tek u kombinaciji sa sintaksičkim modelom koji M ne ostvaruju (ne mogu imati dopunu u vidu imenice). Zapaža se da su sami sintaksički kriterijumi nedovoljni za utvrđivanje institucije modalnih glagola i njihovih ekvivalenata u arapskom jeziku.

2. MORFOLOŠKE OSOBENOSTI M

Metoda distribucije omogućava da se izvrši analiza formalnih osobina glagola koji izražavaju neophodnost, mogućnost i htenje. Njeni rezultati prikazani su u tabeli 1.

- (28) *Yanbagi* nikada ne obrazuje perfekt. Perfekt se nadoknađuje drugim sredstvima, modalnim izrazima, kao što su *kāna calayhi*, *kāna mina-l—muqarrari*, *kāna mina-l—mafrūdi*, *kāna mina-l—wāğibi* ili sa *kāna yanbagi*; v. napomenu 13, 49.
- (29) Oblik perfekta *wāğiba* se retko pojavljuje bez predloga *cala*. Osim toga, umesto *wāğaba calayhi* an u upotrebi se mnogo češće nalazi: *kāna calayhi an*, *kāna min wāğibihi an*, *kāna mina-l—wāğibi an*; v. napomenu 13, 49.
- (30) Ovi glagoli ne ostvaruju oblik perfekta u značenju »trebalo je da«. Imaju pomeren, amodalno značenje (npr. *hasuna bihi* — bio je lep, dobar; *haqqa lahu* — bio je ispravan, imao je pravo; *lāqa bihi* — bio je dobar, ispravan itd.). U daljem tekstu ovi glagoli se tretiraju u značenju mora, treba, odnosno ne ulazi se u analizu njihovih nonM značenja i funkcija. Napomena 13, 50.
- (31) Oblik perfekta *amkana* se retko pojavljuje, sem u hipotetičkom rečeničkom periodu, iza veznika *ida*. Mnogo češće se sreće izraz *kāna mina-l—mumkīni*.
- (32) Glagol *sumiha* se gotovo ne manifestuje u afirmativnim oblicima. V. napomenu 13, 99.
- (33) Svi glagoli koji izražavaju neophodnost ne javljaju se u budućem vremenu. On se nadoknađuje drugim izrazima: *sayakūnu mina—d—darūriyyi*, *sayakūna mina-l—wāğibi*. V. Napomenu 13, 51.
- (34) Modalni glagoli ne obrazuju imperativ. Ne javljaju se *inbagi*, *ğib* itd. V. napomenu 13, 51.
- (35) Glagole koji izražavaju neophodnost ne nalazimo tamo gde bi trebalo da se realizuje konjunktiv. Ne ostvaruje se, npr.: *ağāfu min an yanbagiya an ağıla hādā* (Bojim se da to moram reći). Umesto modalnih glagola koji izražavaju neophodnost javljaju se modalni izrazi kod kojih je konjunktiv izražen glagolom *kāna* (. . . *an yakūna mina—d—darūriyyi an*; . . . *an yakūna min wāğibina*). V. Napomenu 13, 52.
- (36) Za razliku od *amkana* i *ğāza*, *sumiha* i *istatāca* sposobni su da obrazuju konjunktiv: *uhibbu an yusmaħa li bi an (astatāca an) ağıla hādā* — Volela bih da mogu (da mi bude dozvoljeno; da budem sposobna) da to kažem. V. napomenu 13, 72.
- (37) *Wāğibun* ostvaruje modalne izraze *mina-l—wāğibi*, *min wāğibihi*, *wāğibuhu*. V. napomenu 13, 53.
- (38) *Mumkinun* ostvaruje modalni izraz *mina-l—mumkīni*. V. napomenu 13, 73.
- (39) Masdar glagoli *amkana* — *imkānun* ostvaruje modalne izraze *fi imkāni an*, *fi-l—imkāni an*, *huwa fi-l—imkāni an*. V. napomenu 13, 73.

Tabela 1: Morfološka sposobnost modalnih glagola

Sem. kat.	For. kar.	Modalni glagoli	Vremena			Načini			Im. oblici	
			Perf.	Imperf.	Fut.	Imperat.	Subj.	Jusiv	Part.	Maš.
NEOPHODNOST	BEZ IČNI	<i>yānbaġi</i>	— (28)	+	— (33)	— (34)	— (35)	—	—	—
		<i>yāġibu</i>	+	+	—	—	—	—	+	(37)
		<i>yāḥsunu</i>	—	+	—	—	—	—	—	+
		<i>yāhuqqu</i>	—	+	—	—	—	—	+	+
		<i>yāġduru</i>	—	+	—	—	—	—	—	+
		<i>yāliqū</i>	—	+	—	—	—	—	+	+
		<i>yustahṣanu</i>	—	+	—	—	—	—	+	—
		MOGUĆNOST	LIČNI	<i>amkana</i>	+	+	—	—	—	—
<i>ġāza</i>	+			+	—	—	—	—	+	+
<i>sumiḥa</i>	+			+	+	—	+	(36)	+	—
<i>istaṭāca</i>	+			+	+	—	+	+	+	+
HTEŃJE		<i>arāda</i>	+	+	+	—	+	+	+	+
		<i>raġiba</i>	+	+	+	—	+	+	+	+
		<i>šā'a</i>	+	+	+	—	+	+	—	+
		<i>aḥabba</i>	+	+	+	—	+	+	+	—
		<i>wadda</i>	+	+	+	—	+	+	+	+

2.1. *M koji izražavaju neophodnost*

Glagoli koji u arapskom jeziku izražavaju neophodnost su bezlični. To su *yanbagi* i *yağibu*⁽⁴⁰⁾ — mora, treba i glagoli koji izražavaju značenjske nijanse⁽⁴¹⁾ ovih glagola⁽⁴²⁾: *yaḥsunu bihi an* — trebalo bi (dobro je da), *yaḥuqqu lahu an* — trebalo bi (ispravno je da), *yağduru bihi an* — trebalo bi (podesno je da), *yaliq bihi in* — trebalo bi (podesno je, uputno je da), *yustahsanu an* — trebalo bi (preporučljivo je da) — koji ustvari izražavaju preporučljivost, poželjnost ostvarenja radnje, odnosno neophodnost sa potencijalnom obojenošću (trebalo bi da). Njihova osnovna karakteristika je da su kvalitativni,⁽⁴³⁾ da ne ostvaruju opoziciju aktiv-pasiv⁽⁴⁴⁾ i da se, izuzev *yağibu*, javljaju u imperfektu, u obliku 3. lica jednine muškog roda. Perfekt obrazuje samo *yağibu* (ali mnogo češće se iskazuje sa *kāna calayhi an*, *kāna min wāğibihi an*, *kāna mina-l-wāğibi an*). Njegov particip ostvaruje modalne izraze koji imaju formu predikativa (*mina-l-wāğibi*, *min wāğibihi*). *Yanbagi* ne obrazuje perfekt i particip, a *yaḥsunu*, *yaḥuqqu*, *yağduru*, *yaliq*, *yustahsanu* se u tim oblicima i sa tim značenjem ne javljaju. Svi navedeni glagoli ne obrazuju perfektiv,⁽⁴⁵⁾ futur, imperativ, konjunktiv i jusiv. Masdari koji se ostvaruju apstraktne su imenice i ne manifestuju se u glagolskoj funkciji. Za ove glagole je, dakle, karakteristično da imaju veoma ograničenu morfološku sposobnost (tabela 1).

U poseban skup modalnih izraza, ekvivalenata modalnih glagola, po formi i funkciji izdvajaju se *calâ* i *lâ budda*. *calâ*, kao i *li*,⁽⁴⁶⁾ ima oblik predloga, čiju funkciju također vrši. U glagolskoj funkciji ima značenje mora, treba da, uvek izražava agens i u suštini ostvaruje ergativnu konstrukciju (*calayya an acûda* — doslovno: *na meni je da se vratim*). Izraz *lâ budda* — neizbežno je da, mora se, imenskog je oblika i ne ostvaruje (dvostruku) negaciju. Pored izraza *calâ* i *lâ budda*, postoji niz predikativa kojima je moguće zamijeniti modalne glagole, a da se smisao M + *nlz* ne menja. Izrazi kao što

(40) R. Božović, v. napomenu 14.

(41) J. Oliverius, v. napomenu 14.

(42) Ove glagole popisujemo u oblicima u kojima se pojavljuju, a ne u perfektu zbog toga što, na primer, oblik* *inbagâ* uopšte ne postoji, a neki rečnici ga najvjerovatnije uvode da bi pokazali o kojoj glagolskoj grupi se radi. V. npr. Jacob M. Landau, *A Word Count of Modern Arabic Prose*, New York, 1959, 24.

(43) Oblik *yustahsanu an*, premda je pasivni oblik glagola *istahsana* — smatrati nešto za podesno, dobro, neophodno, ponaša se kao samostalan glagol, što vidimo po tome da postaje bezličan u značenju »mora«, »treba«. V. napomenu 13, 48.

(44) Postoji pasivni oblik glagola *yağduru* — *ğudira*, ali ima sasvim drugo značenje: imati boginje. Mogli bismo reći da se radi o homonimiji korena kao apstrakcije (*ğdr*). V. napomenu 13, 48.

(45) K. Petráček perfektivom naziva vreme koje izražava negaciju perfekta (*lam + apokopat*) u: *Základy systému spisovné arabštiny* (Osnove sistema književnog arapskog jezika), Praha, 1977, 76 — 77.

(46) *Lî* se u savremenom arapskom jeziku retko pojavljuje u funkciji glagola i značenju »treba da«, a kada se manifestuje pretežno se radi o negaciji *lî* ili o upitnim rečenicama. V. napomenu 13, 58.

su: *mina-l-wâğibi*, *min wâğibihi*, *mina-ğ-ğarûriyyi*, *mina-l-muqar-rari*, *mina-l-mağrâđi*(47) su deverbálni i, kao većina predikativa u arapskom imaju partitivnu konstrukciju, te se po formi ne razlikuju od nonM predikativa.

2.2. M koji izražavaju mogućnost

Glagol *amkana* — moći i glagoli koji izražavaju njegove značenjske nijense: *sumiħa* — biti dozvoljen, *moći*(48) *ğâza* — biti dozvoljen, *moći*(49) i *istatâca* biti sposoban, *moći*(50) posjeduju različiti stepen morfološke sposobnosti. Njihova osnovna karakteristika je da su kvalitativni. Glagoli *amkana*, *sumiħa*, *ğâza* su bezlični, a glagol *istatâca* je ličan. Svi glagoli ostvaruju perfekt. Perfektiv, futur, konjuktiv i jusiv ostvaruju samo *sumiħa* i *istatâca*, a ni jedan ne ostvaruje imperativ. Particip i masdar glagola *amkana* — *mumkinun* i *imkânun* manifestuju se u modalnim izrazima koji imaju formu predikativa: *mina-l-mumkini*, *fi imkânihi 'an*, *fi-l-imkâni an*, *huwa fi-l-imkâni an*. Glagol *istatâca* posjeduje daleko veću morfološku sposobnost od bezličnih glagola koji izražavaju mogućnost (tabela 1).

2.3. M koji izražavaju htenje

Glagol koji izražava htenje *arâda* — hteti i glagoli koji izražavaju njegove značenjske nijanse *ragiba fi an* — želeti, hteti, *šâ'a* — želeti, hteti, *aħabba* — voleti, želeti *wadda* — voleti, želeti, formalnim obeležjima gotovo da se ne razlikuju od punoznačnih glagola.

(47) Na osnovu značenja bilo bi moguće naći daleko veći broj predikativa koji se pojavljuju u modalnoj funkciji. To bi, međutim, zahtevalo poseban generativni popis konteksta, što prevazilazi okvir našeg rada.

(48) *Sumiħa* (biti dozvoljen, moći) je u suštini pasivni oblik glagola *samaha* (dozvoliti). Moguće je ovaj glagol shvatiti na dva načina: ili kao pasiv glagola *samaha* ili kao glagolski oblik razvojem do te mere gramatikalizovan da ga je moguće prihvatiti kao novu leksičku jedinicu. Teško je dokazati i jedno i drugo, no jasno je da *sumiħa* u tom obliku gubi semantičku samostalnost, prestaje da bude punoznačan glagol i postaje kvalitativan. U daljem tekstu *sumiħa* se tretira kao glagol sa svojim sopstvenim karakteristikama, bez obzira na postojanje amodalnog aktivnog oblika *samaha*. V. napomenu 13, 65.

(49) *Ğâza* (biti dozvoljen, moći) izražava istu značenjsku nijansu kao i *sumiħa* i može se smatrati njegovim sinonimom. V. napomenu 13, 66.

(50) U opštoj lingvistici nema jedinstvenog mišljenja u vezi s tim da li se glagol »moći« u značenju »biti sposoban«, kao i sam glagol »biti sposoban« može smatrati modalnim. Odgovor na ovo pitanje moguće je dati na osnovu osobenosti koje se manifestuju u konkretnim jezicima. U arapskom glagol *istatâca* to nije: nema sopstvena formalna obeležja kojima se razlikuje od amodalnih glagola (ličan je i obrazuje vremena i načine koje ostali modalni glagoli ne ostvaruju). Osim toga, glagol *istatâca* razlikuje se od glagola koji su u centru institucije M u arapskom jeziku, i to značenjski, gramatički i sintaksički: ostvaruje isključivo agentivne rečenice, uvek izražava uzročnika modalnosti, koji je kod ovog ličnog glagola uvek identičan s agensom glagola *nlz*. Sa tim karakteristikama srećemo se i kod glagola *arâda*, što znači da se *istatâca* i *arâda* kao sredstva izražavanja diktalne modalnosti — semantičkih polja sposobnosti i htenja — ne nalaze u centru institucije M u arapskom. V. napomenu 13, 67–68.

Ovi glagoli u funkciji modalnih glagola (F₁) su lični, obrazuju sva vremena i načine izuzev imperativa, što pokazuje da poseduju mnogo veću morfološku sposobnost od glagola koji izražavaju neophodnost i mogućnost (tabela 1.) Izrazi *fi irâdati*, *ragbatî* (moja želja je) gotovo da se ne javljaju u funkciji modalnih glagola i nalaze se na samom kraju sistema diktalne modalnosti.

2.4. Ograničena morfološka sposobnost je konstitutivna osobenost modalnih glagola

Diktalna modalnost realizuje se pomoću *yanbagî*, *yağibu*, *ambana* i *arâda*, zatim glagola koji izražavaju njihove značenjske nijanse i ekvivalenta *calâ* i *lâ budda*, *ali* i predikativima prvenstveno izvedenim od glagola *yağibu* i *amkana*.

U tabeli 1 uočava se da u arapskom jeziku dolazi do izražaja ograničena morfološka sposobnost modalnih glagola. Ona je njihova konstitutivna i distinktivna osobenost. Najizraženija je kod glagola koji realizuju značenjsku kategoriju neophodnosti. Međutim, glagol *istatâca* i glagoli koji izražavaju htenje pokazuju daleko veću morfološku sposobnost, što je jedan od pokazatelja da se radi o glagolima koji se ne nalaze u centru institucije modalnih glagola i njihovih ekvivalenata. Tako se po formalnim, ali i semantičkim i sintaksičkim osobenostima, glagoli koji izražavaju sposobnost i htenje približavaju svim onim glagolima koji u arapskom takođe imaju kao dopunu rečenicu s *an* + V subj, odnosno masdar (kao što su npr. *hâfa*, *talaba* itd.), a nisu modalni.

Različiti stepen morfološke sposobnosti potvrđuje da instituciju modalnih glagola i njihovih ekvivalenata treba posmatrati kao jezički segment koji nema oštre granice: neka sredstva izražavanja diktalne modalnosti su u njenom centru a druga na njenoj periferiji.

3. SEMANTIČKE OSOBENOSTI M

Izražavajući potencijalnu realizaciju radnje, a ne samu radnju, modalni glagoli i njihovi ekvivalenti značenjski su nesamostalni. M saopštavaju u kakvom je odnosu sadržina radnje prema stvarnosti, a sama radnja izražena je glagolom *nlz*. M + *nlz* predstavljaju semantičku celinu u kojoj je M nosilac modalnog, a glagol *nlz* leksičkog značenja. Tako se M i *nlz* međusobno dopunjuju stvarajući predikat koji se sastoji od modalnog i diktalnog (amodalnog) dela.

yumkinu

modalni deo predikata

an tusâfira

diktalni deo predikata

Specifični odnosi između ova dva dela predikata osvetljavaju neke semantičke i sintaksičke karakteristike značenjskih kategorija neophodnosti, mogućnosti i htenja, a proizlaze iz uzročnika modalnosti i njegove relacije prema agensu.

Neophodnost ostvarenja radnje neovisna je o agensu, ne ishodi iz njega samoga, već iz spoljnih okolnosti, pa je u. m. $\neq$ u. r.: *calayya (lā budda, yanbagi) an acūda* — Moram da se vratim.

U zavisnosti od odnosa između uzročnika modalnosti i uzročnika radnje u semantičkoj sferi mogućnosti, ostvaruju se dva polja:

a) mogućnost u značenju posibilitivnosti (mogućnost bez specifičnog obeležja) i permisivnosti, gde se mogućnost ostvarenja radnje nalazi u spoljnim okolnostima, pa je u. m.   u. r.: *yumkinunī an acūda* —

Mogu, (dozvoljeno mi je) da se vratim;

b) mogućnost u značenju vlastite sposobnosti agensa da sam ostvari radnju: *yumkinunī an acūda* — Mogu (sposobna sam) da se vratim.

Mogućnost ostvarenja radnje zavisi od samog agensa, njegove vlastite sposobnosti, pa je uzročnik modalnosti identičan sa uzročnikom radnje (u. m. = u. r.).

Uzročnik htenja se uvek nalazi u samom agensu, pa je s njim identičan (v. diferencijaciju glagola koji izražavaju htenje na F_1 i F_2 u poglavlju 1): *urīdu (uḥibbu) an acūda* — Hoću (želega bih) da se vratim.

Tabela 2: Odnos između uzročnika modalnosti i uzročnika radnje

Semantičke kategorije	Uzročnik modalnosti	Odnos između u. m. i u. r.
<i>Neophodnost</i>	spoljne okolnosti	u. m. $\neq$ u. r.
<i>Mogućnost</i> (posibilitivnost, permisivnost)	spoljne okolnosti	u. m. $\neq$ u. r.
<i>Mogućnost</i> (sposobnost)	agens	u. m. = u. r.
<i>Htenje</i>	agens	u. m. = u. r.

U odnosu na uzročnika modalnosti, semantičke kategorije modalnih glagola i njihovih ekvivalenata obrazuju dve sfere: jednu čine neophodnost i mogućnost u smislu posibilitivnosti i permisivnosti, a drugu htenje i mogućnost u smislu sposobnosti (tabela 2). M, dakle, imaju zajedničku odliku da su semantički nesamostalni, ali se razlikuju po tome da li se uzročnik modalnosti nalazi u spoljnim okolnostima ili u samom agensu.

3.1. Semantička klasifikacija M

Svaki pokušaj klasifikacije M ograničen je time što oni mogu ostvarivati, u zavisnosti od konteksta, dve ili više značenjskih subkategorija unutar svoje kategorije. Tako, npr., glagol *amkana* može označavati mogućnost kao takvu, bez specifičnog obeležja, ali i mo-

gućnost u značenju dozvoljenosti ili sposobnosti. U ovom radu zadržavamo se na semantičkoj klasifikaciji M prema primarnim značenjima modalnih glagola i njihovih ekvivalenata da bismo došli do njihovog značenjskog modela na kojem je moguće popisati i sagledati da li postoji i kakva je korelacija između formalnih i semantičkih karakteristika M (Prilog 1).

3.1.1. U tabeli 3 prikazana je semantička klasifikacija modalnih glagola koji izražavaju neophodnost.

Tabela 3

Stepen intenziteta	Semantičke subkateg.	Modalni deo predikata	Diktalni deo predikata
I	Nec.	<i>yanbagi</i>	<i>an nurâğica hâđihi-t-</i>
II	Deb.	<i>yağibu</i>	<i>-tağribata</i>
III	Rec.	<i>yağsunu binâ</i> <i>yağđuru binâ</i> <i>yaliqu binâ</i> <i>yağıuqu lanâ</i> <i>yustahsanu</i>	<i>(murâğacatu hâđihi-t-</i> <i>-tağribati)</i>

Prema primarnom značenju, *yanbagi* izražava neophodnost da agens ostvari radnju i realizuje subkategoriju necesitativa (Nec). *Yağibu* izražava dužnost da agens ostvari radnju i realizuje subkategoriju debitiva (Deb.), a *yağsunu*, *yağđuru*, *yaliqu*, *yağıuqu*, *yustahsanu* izražavaju /preporučljivost, poželjnost da agens ostvari radnju i reprezentuju subkategoriju rekomandativa (Rec.). Uočava se da se u značenjskoj kategoriji neophodnosti ostvaruju tri stepena intenziteta.

U tabeli 4 prikazana je semantička klasifikacija modalnih glagola koji izražavaju mogućnost.

Tabela 4

Semantičke subkategorije	Modalni deo predikata	Diktalni deo predikata
Pos.	<i>yumkinu</i>	<i>an nurâğica hâđihi-t-</i>
Per.	<i>yusmađu lanâ bi</i> <i>yağđuzu</i>	<i>-tağribata</i>
Hab.	<i>nastatiću</i>	<i>(murâğacatu/i/a hâđihi-t-</i> <i>-tağribati)</i>

Glagoli *amkana*, *sumiđa*, *ğâza*, *istatâca* ostvaruju tri semantičke subkategorije koje se među sobom razlikuju po tome da li je ostvarenje radnje izražene glagolom *nlz* moguće, dozvoljeno ili zavisi od sposobnosti agensa. Posibilitivnost (Pos.) — mogućnost bez specifič-

nog obeležja, reprezentovana je glagolom *amkana*. Subkategorija permisiva (Per.) — dozvoljenosti, reprezentovana je glagolima *sumiha* i *gâza*, a habilitiva (Hab.) — sposobnosti glagolom *istatâcâ*.

U tabeli 5 prikazana je semantička klasifikacija modalnih glagola koji izražavaju htenje.

Tabela 5

Semantičke subkategorije	Modalni deo predikata	Diktalni deo predikata
Des.	<i>nurîdu</i> <i>nargabu fi</i> <i>našâ'u</i>	<i>an nurâğîca hâđihi-t-</i> <i>-tağribata</i>
Vol.	<i>nuhibbu</i> <i>nawaddu</i>	<i>(murâğacata/i/ hâđihi-</i> <i>-t-tağribati)</i>

Glagoli *arâda*, *ragiba*, *šâ'a*, *ağabba*, *wadda* ostvaruju dve subkategorije: deziderativ (Des.) izražava htenje agensa da ostvari radnju (*arâda*, *ragiba*, *šâ'a*), a volitiv (Vol.) želju s potencijalnom obonošću (*ağabba*, *wadda*).

Ekvivalenti modalnih glagola *calâ* i *lâ budda* i predikativ *mina-d-darûriyyi* realizuju subkategoriju necesitativa. Predikativi *mina-l-wâğibi*, *min wâğibihi* i *mina-l-mumkini*, *fi imkânihî*, *fi-l-imkâni* ostvaruju subkategorije debitiva, odnosno posibilitiva. Ostale subkategorije imaju samo glagolsku realizaciju.

3.1.2. Modalni glagoli, ukoliko se negiraju, različito se ponašaju prema semantičkim kategorijama kojima pripadaju.

Negirani glagol *yanbagî* — *lâ yanbagî* izražava da je neophodno da se radnja ne ostvari. To znači da glagol *yanbagî* u negaciji ne napušta semantičku subkategoriju necesitativa, odnosno ne izražava njenu negaciju *yanbagî an tacûda hunâka* — Moraš se tamo vratiti; *lâ yanbagî an tacûda hunâka* — Ne smeš (neophodno je da ne, treba da ne) se tamo vratiti. Negiranjem glagola *yağîbu* — *lâ yağîbu* dolazi do negacije ne samo glagola, već i značenjske subkategorije debitiva. *Lâ yağîbu* označava da nije obavezno da se radnja ostvari: *Yağîbu an tacûda hunâka* — Moram se tamo vratiti; *Lâ yağîbu an tacûda hunâka* — Ne moraš se tamo vratiti. Glagoli *yağsunu*, *yağduru*, *yağîqu*, *yağûqu*. *yustağsanu* u negaciji izražavaju preporučljivost, poželjnost da se radnja ne ostvari. Negacija tih glagola odnosi se na glagol *nlz*, odnosno diktalni deo predikata, a ne na sam modalni glagol i njegovu semantičku subkategoriju: *yustağsanu* (*yağsunu*, *yağduru*, *yağîqu*, *yağûqu*) *an tacûda hunâka* — Trebalo bi da se tamo vratiš; *Lâ yustağsanu* (*yağsunu* . . . *yağûqu*) *an tacûda hunâka* — Ne bi trebalo da se tamo vratiš (poželjno je, preporučljivo je da se tamo ne vratiš).

Glagoli koji ostvaruju semantičke subkategorije necesitativa i rekomandativa ne stvaraju novu kategoriju već realizuju ista semantička polja (Nec. i Rec.) kao kada su u afirmativnom obliku. Prem-

da je negacija formalno izražena ispred modalnog glagola, u suštini se negira glagol *nlz*, odnosno diktalni deo predikata. To znači da se prilikom negiranja glagola *yanbagi*, *yaḥsunu*, *yağduru*, *yaḥiqū*, *ya-huqqū*, *yustahsanu*, manifestuje pojava koja se zove kontrarna negacija⁽⁵¹⁾; *Lā yanbagi (Lā yaḥsunu . . .) an taḥāfa* — Ne smeš se bojati (neophodno je, preporučljivo je da se ne bojiš). Nasuprot tome, kod glagola *yagību* manifestuje se kontradiktorna negacija⁽⁵²⁾. Dolazi do negacije semantičke subkategorije debitiva i stvara se nova (nonDeb): *yağību an taḥhaba* — Moraš otići; *lā yağību an taḥhaba* — Ne moraš otići (nije obavezno da odeš).

Izrazi *ʿalā* i *mina-ḡarūriyyi* u negaciji izražavaju da nije neophodno da se ostvari radnja i realizuju kontradiktornu negaciju stvarajući kategoriju non necesitativa (nonNec.): *laysa ʿalayhi an yatağāwaba* — Ne mora odgovoriti (nije neophodno da odgovori). Izraz *mina-l-wāğibi*, *min wāğibihi* u negaciji čini subkategoriju non debitiva, odnosno izražavaju da nije obavezno da se radnja ostvari: *laysa mina-l-wāğibi an yatağāwaba* — Ne mora odgovoriti. Izraz *lā budda* — mora (neizbežno je da) ne manifestuje se u negaciji.

Modalni glagoli i njihovi ekvivalenti koji izražavaju neophodnost ostvaruju u afirmaciji i negaciji pet semantičkih subkategorija:

- necesitativ izražava da je neophodno da se radnja ostvari, odnosno ne ostvari;
- debitiv izražava dužnost da se radnja ostvari;
- rekomandativ izražava preporučljivost, poželjnost da se radnja ostvari, odnosno ne ostvari;
- non necesitativ izražava da nije neophodno da se radnja ostvari;
- non debitiv izražava da nije obavezno da se radnja ostvari.

Svi glagoli koji pripadaju semantičkoj kategoriji mogućnosti ostvaruju kontradiktornu negaciju. Glagol *amkana* u negaciji izražava da nije moguće ostvariti radnju: *lā yumkinu an yanqula ilaynā ḥāḡa-l-kitāba* — Ne može nam doneti ovu knjigu. Glagoli *sumiḥa* i *ğāza* u negaciji izražavaju da nije dozvoljeno da agens ostvari radnju i oni obrazuju subkategoriju non permisiva (nonPer.): *lam yusmaḥ lahu (mā ḡāza) bi an yanqula ilaynā ḥāḡa-l-kitāba* — Nije smeo da nam donese ovu knjigu (nije mu bilo dozvoljeno). Glagol *istaṭāʿa* u negaciji izražava da agens nije sposoban da ostvari radnju i obrazuje subkategoriju non habilitiva (nonHab.): *la yastaṭiʿu an yuṭabbāqa ḥāḡa-l-manḥaḡa* — Ne može da primeni ovu metodu (nije sposoban da primeni ovu metodu). Slično se ponašaju i predikativi izvedeni od glagola *amkana*. Oni izražavaju da ostvarenje radnje nije moguće i realizuju subkategoriju non posibilitiva (nonPos.): *laysa mina-l-mumkini (laysa fi imkānihi) an yanqula ilaynā ḥāḡa-l-kitāba* — Ne može da nam donese ovu knjigu (nije u njegovoj mogućnosti).

Modalni glagoli koji izražavaju mogućnost ostvaruju šest subkategorija: tri u afirmaciji Pos., Per., Hab., koje izražavaju mogućnost, dozvoljenost i sposobnost agensa da ostvari radnju i tri u ne-

(51) Otto Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, London, 1968, 322.

(52) Ibid.

gaciji nonPos., nonPer., nonHab., koje izražavaju da nije moguće, nije dozvoljeno da agens ostvari radnju, odnosno da on nije sposoban.

Glagoli *arâda*, *ragiba*, *šâ'a*, *aħabba*, *wadda* u negaciji ostaju u značenjskoj subkategoriji deziderativa, odnosno volitiva, ostvaruju kontrarnu negaciju, ne stvaraju nove semantičke subkategorije i izražavaju vlastito htenje agensa da ne ostvari radnju obuhvaćenu diktalnim delom predikata: *lâ urîdu (lâ argabu fi, lâ ašâ'u) an aħhaba* — Ne želim da odem (hoću da ne); *lâ uħibbu (lâ awaddu) an uqâbilahu* — Ne bih želela da se sretnem s njim (želim da se ne sretnem s njim).

Modalni glagoli koji u arapskom jeziku izražavaju htenje u afirmaciji i negaciji ostvaruju dve semantičke subkategorije: deziderativ, koji označava vlastitu želju agensa da ostvari, odnosno ne ostvari radnju i volitiv, koji označava vlastitu želju (potencijalno obojenu) agensa da ostvari, odnosno ne ostvari radnju sadržanu u diktalnom delu predikata.

3.1.3. Na osnovu semantičke analize primarnih značenja modalnih glagola i njihovih ekvivalenata može se zaključiti da oni u afirmaciji i negaciji ostvaruju tri semantičke kategorije i trinaest subkategorija (tabela 6).

Tabela 6: Semantičke kategorije i subkategorije koje ostvaruju M

Semant. kateg.	Afirmacija		Negacija			Kontradiktorna neg.	
	Kontrarna neg.	Kontrarna neg.	Kontrarna neg.	Kontrarna neg.			
n	Nec. +	Nec. +	P	nonNec.	+		
e	Deb. +	Deb. —	o	nonDeb.	+		
o	Rec. +	Rec. +	m	nonRec.	+		
p.							
m	Pos. +	Pos. —	e	nonPos.	+		
o	Per. +	Per. —	n	nonPer.	+		
g	Hab. +	Hab. —	a	nonHab.	—		
u			k				
ć.			a				
h	Des. +	Des. +	t	nonDes.	—		
t.	Vol. +	Vol. +	e	nonVol.	—		
			g.				

Modalni glagoli se u negaciji različito ponašaju: kod nekih se manifestuje kontrarna, a kod drugih kontradiktorna negacija. Ekvivalenti modalnih glagola ostvaruju isključivo kontradiktornu negaciju (tabela 7).

Iz analize forme i funkcije negiranih M proizlazi da je i negacija konstitutivan element za utvrđivanje institucije M. Modalna priroda M semantički je posebno izražena kod onih glagola kod kojih se manifestuje kontrarna negacija: premda je negacija formalno izražena na tim modalnim glagolima, ona se ne odnosi na modalni deo predikata, odnosno subkategorije koje u afirmativnim oblicima predstavljaju, već na diktalni deo predikata, odnosno glagol *nlz*.

Tabela 7: Semantička klasifikacija modalnih glagola i njihovih ekvivalenata prema primarnim značenjima

semant. kateg.	<i>Afirmacija</i>		<i>Negacija</i>		semant. subkateg.	reprezentacija	semant. subkateg.	reprezentacija	semant. subkateg.	reprezentacija
	semant. subkateg.	reprezentacija	semant. subkateg.	reprezentacija						
Neophodnost	Nec.	<i>yambagi calaghi la budda</i>	Nec.	<i>la yambagi</i>	nonNec.	<i>laysa calaghi</i>				
	Deb.	<i>yagibu</i>	—	—	nonDeb.	<i>la yagibu</i>				
	Rec.	<i>yuhsumu yagduru yaligu yahaqqu yustahsanu</i>	Rec.	<i>la yuhsumu la yagduru la yaligu la yahaqqu la yustahsanu</i>	—	—				
		Pos.	<i>yumkinu</i>	—	—	nonPos.	<i>la yumkinu</i>			
Mogućnost	Per.	<i>yusmaihu yagħzu</i>	—	—	nonPer.	<i>la yusmaihu la yagħzu</i>				
	Hab.	<i>yastafcu</i>	—	—	nonHab.	<i>la yastafcu</i>				
	Des.	<i>yuridu yarqabu yušk'u</i>	Des.	<i>la yuridu la yarqabu la yušk'u</i>	—	—				
Vol.		<i>yuhibbu yawaddu</i>	Vol.	<i>la yuhibbu la yawaddu</i>	—	—				
Htenje	Promena kategorije									

4. INSTITUCIJA MODALNIH GLAGOLA I NJIHOVIH EKVIVALENATA (ZAKLJUČCI)

Rezultati analitičkih postupaka sprovedenih u prethodnim poglavljima omogućuju da se izvedu zaključci o tome šta čini i šta karakteriše instituciju modalnih glagola i njihovih ekvivalenata u savremenom arapskom jeziku.

Za utvrđivanje institucije M od primarnog su značaja semantičke osobnosti i funkcija modalnih glagola i njihovih ekvivalenata: M su semantički nesamostalni, ne izražavaju radnju, već pružaju semantičku informaciju o tome kakva je ostvarljivost radnje iskazana glagolom *nlz*; M modifikuju značenje diktalnog dela predikata i saopštavaju u kakvom je odnosu njegova sadržina prema stvarnosti (neophodna, moguća, željena). Oni vrše funkciju leksičkih sredstava ostvarenja jednog segmenta objektivne modalnosti, glagolske, rečenički nekonstitutivne, diktalne modalnosti. Analiza sintaksičkih, morfoloških i semantičkih karakteristika glagola i njihovih ekvivalenata koji vrše ovu funkciju pokazuje da institucija M predstavlja skup leksičkih jedinica koje karakterišu, pored zajedničkih, i one osobnosti koje ih međusobno razlikuju.

Na sintaksičkom planu, M su ograničeni na ostvarivanje dva rečenična modela u afirmaciji: M — *an* — Vsubj. i M — Vmas. i tri u negaciji: neg. — M — *an* — Vsubj.; M — *an* — neg. — Vsubj.; neg. — M — Vmas., što govori o tome da modalna priroda M uslovljava i ograničava način povezivanja M sa glagolom *nlz*. Dvojaka (modalna i amodalna) funkcija nekih glagola i izraza u arapskom jeziku, održava se i na sintaksičkom planu: izraz *lâ budda* sa amodalnim značenjem »mora biti da, sigurno je da«, javlja se u spoju sa veznikom *anna*; glagoli koji izražavaju htenje vrše funkciju i punoznačnih glagola i tada su sposobni da izražavaju odnos radnje i objekta, pri čemu imaju objekatsku dopunu u vidu imenice. U funkciji punoznačnih glagola, oni mogu imati i dopunu u vidu zavisne rečenice čiji subjekat nije identičan sa subjektom glavne rečenice.

Rečenični modeli predstavljaju načine na koje se ostvaruje diktalna modalnost. Ovi modeli nisu isključiva odlika M, već i onih nonM koji imaju dopunu u vidu rečenice, sindetski izražene veznikom *an*. Stoga su rečenični modeli modalnih glagola i njihovih ekvivalenata donekle sekundarni kao kriterijum za identifikaciju M, premda su M samo na njih ograničeni, ali postaju distinktivni kada se nadovežu na sintaksičke modele koje M ne ostvaruju: pošto ne izražavaju odnos radnje i objekta, ne mogu imati dopunu u vidu imenice.

Modalni glagoli i njihovi ekvivalenti u spoju sa glagolom *nlz* ostvaruju predikat koji je složen od modalnog i diktalnog dela, a izražen je hipotaktički — sindetski, veznikom *an* ili asindetski, masdarom glagola *nlz*. Tesan odnos između M i *nlz* eksplicitnije je izražen u konstrukciji s masdarom nego u sindetskoj, a posebno time što ne postoji mogućnost ostvarivanja modela sa negiranim masdarom (M — neg. — Vmas. Ipak, da se radi o jednom predikatu, naj-

jasnije se uočava na sintaksičko-semantičkom planu. M i *nlz* se semantički međusobno dopunjuju: M je nosilac modalnog, a glagol *nlz* leksičkog značenja. U semantičkoj i sintaksičkoj celini M + *nlz* dolazi do stvaranja odnosa između uzročnika modalnosti i uzročnika radnje, agensa, za razliku od nonM kod kojih dolazi do stvaranja odnosa između dva agensa.

U odnosu na uzročnik modalnosti M obrazuju dve sfere. U prvoj su oni M kod kojih se uzročnik modalnosti nalazi u spoljnim okolnostima: M koji izražavaju neophodnost, posibilitivnost i permisivnost. U drugoj su M kod kojih se uzročnik modalnosti nalazi u samom agensu: M koji izražavaju vlastitu sposobnost i htenje agensa da sam ostvari radnju. To je jedan od pokazatelja da se M ne ponašaju identično i samim tim nemaju identičnu poziciju u instituciji M.

U široj verziji rada, autor ovog teksta zaključuje da instituciju M, odnosno sredstva izražavanja diktalne modalnosti u publicističkom stilu savremenog arapskog jezika čine: glagoli koji izražavaju neophodnost: *yanbagî*, *yağîbu*, njihovi ekvivalenti *calâ*, *lâ budda* i glagoli koji izražavaju njihove značenjske nijanse: *yaħsunu*, *yaħuqqu*, *yağduru*, *yalîqu*, *yustahsanu*; zatim glagol koji označava mogućnost *amkana* i glagoli koji izražavaju njegove značenjske nijanse: *sumiħa*, *ğâza*, *istatâca*; glagol koji označava htenje *arâda* i glagoli, koji izražavaju njegove značenjske nijanse: *ragiba*, *šâ'a*, *aħabba*, *wadda*.

Modalni glagoli i njihovi ekvivalenti nemaju jednake formalne karakteristike i podjednaku morfološku sposobnost. Ekvivalenti modalnih glagola su imenskog porekla (*lâ budda*), odnosno imaju oblik predloga (*calâ*). Tako se formalno razlikuju od ostalih modalnih glagola i izraza koji imaju formu predikativa i obrazuju partitivne konstrukcije, a pretežno su izvedeni od modalnih glagola. Glagoli koji izražavaju neophodnost, posibilitivnost i permisivnost bezlični su, nasuprot onima koji izražavaju sposobnost i htenje. Morfološka sposobnost u potpunosti se ne poklapa sa granicom koja se ostvaruje na relaciji bezlični — lični glagoli. Morfološka sposobnost se od vrlo ograničene — kod glagola koji realizuju semantičku kategoriju neophodnosti i glagola *amkana*, preko glagola koji izražavaju permisivnost i sposobnost, kreće do vrlo visokog stepena — kod glagola semantičke kategorije htenja. U tom smislu oštarih granica nema (tabela 1).

Modalni glagoli i njihovi ekvivalenti prema primarnim značenjima u afirmaciji obrazuju: semantičku kategoriju neophodnosti i subkategorije necesitiva, debitiva i rekomandativa; semantičku kategoriju mogućnosti i subkategorije: posibilitiva, permisiva i habilitiva; semantičku kategoriju htenja i subkategorije deziderativa i volitiva. Modalni glagoli se u negaciji različito ponašaju, pa je negacija, mada ne suštinski, jedan od značajnih elemenata koji karakterišu instituciju M. Modalna priroda M posebno je izražena na glagolima kod kojih se manifestuje kontrarna negacija (*yanbagî*, *yaħsunu*, *yağduru*, *yaħuqqu*, *yalîqu*, *yustahsanu*, *arâda*, *ragiba*, *šâ'a*, *aħabba*, *wadda*): premda je negiran modalni glagol, negacija se od-

nosi na diktalni deo predikata. Ostali M ostvaruju kontradiktornu negaciju, te realizuju daljih pet subkategorija: non necesitativ, non debitiv, non posibilitiv, non permisiv i non habilitiv.

U arapskom jeziku postoji izvesna korelacija između osnovnih formalnih, semantičkih i sintaksičkih karakteristika modalnih glagola (Prilog 1). Bezlični su oni modalni glagoli kod kojih se, prema njihovom primarnom značenju, uzročnik modalnosti nalazi u spoljnim okolnostima. Oni pružaju semantičku informaciju o dispoziciji agensa ili situacije (kod bezličnih zbivanja) za izvršenje određene radnje. Lični su oni modalni glagoli kod kojih se uzročnik modalnosti nalazi u samom agensu. Oni saopštavaju o dispoziciji agensa za izvršenje određene radnje i ostvaruju isključivo agentivne rečenice. Tako su glagoli koji reprezentuju semantičku kategoriju neophodnosti i deo semantičke kategorije mogućnosti tj. subkategorije posibilitiva i permisiva višestruko obeleženi: bezlični su, uzročnik modalnosti nalazi se u spoljnim okolnostima, u spoju sa glagolom *nlz* ostvaruju odnos u.m. ≠ u.r. Iako im mogućnost obrazovanja glagolskih oblika nije identična, karakteriše ih ograničena morfološka sposobnost (tabela 1). Ova obeležnost pokazuje da se radi o glagolima koji obrazuju jezgro institucije M u arapskom jeziku. Nasuprot njima, glagoli koji reprezentuju subkategorije habilitiva, deziderativa i volitiva su daleko manje obeleženi: lični su, imaju daleko veću morfološku sposobnost, uzročnik modalnosti je u samom agensu, pa ostvaruju odnos u.m. = u.r. Glagoli koji izražavaju htenje, štaviše, javljaju se i u funkciji punoznačnih glagola. Tako svi M, mada vrše istovetnu funkciju sredstava izražavanja diktalne modalnosti, nemaju identičnu poziciju u instituciji M. Neki su u njenom centru, a drugi na njenoj periferiji, pri čemu nije moguće povući oštru granicu između onih M koji formiraju jezgro institucije M i onih koji se na njega nadovezuju. Iz analize semantičkih, formalnih i sintaksičkih karakteristika proizlazi: što je modalni naboj modalnih glagola veći, to je njihova morfološka sposobnost manja i obratno: što je njihov modalni naboj manji, to im je morfološka sposobnost veća. Iz toga dalje sledi da je ograničena morfološka sposobnost konstitutivna u instituciji M u arapskom jeziku.

Na osnovu svega, može se zaključiti da su semantička nesamostalnost, ograničena morfološka sposobnost i sintaksička uslovljenost, kao pojedinačni elementi, nedovoljni za utvrđivanje institucije M. Tek u međusobnoj korelaciji, a prvenstveno u kombinaciji sa funkcijom koju M vrše, oni postaju distinktivni kriterijum za identifikaciju M. To znači da semantička nesamostalnost, ograničena morfološka sposobnost i sintaksička uslovljenost predstavljaju kompleks elemenata (kako onih primarnih, tako i onih sekundarnih za tu jezičku oblast), koji kao celina karakteriše leksička sredstva izražavanja jednog segmenta objektivne modalnosti, glagolske, rečenički nekonstitutivne, diktalne modalnosti.

Uporedni pregled osnovnih semantičkih, formalnih
i sintaksičkih karakteristika modalnih glagola

Semant. kateg.	Semant. subkat.	Modalni glagoli	Formalne karakter.	Uzročnik modalnosti	Odnos u.m. i u.r. u M + NLZ
Neophodnost	Nec.	<i>yanbagi</i>	bezličan	spoljne ok.	u.m. ≠ u.m.
	Deb.	<i>yağibu</i>	bezličan	spoljne ok.	u.m. ≠ u.m.
	Rec.	<i>yaḥsunu</i> <i>yağduru</i> <i>yaḥiqu</i> <i>yaḥuqqu</i> <i>yustahsanu</i>	bezlični	spoljne ok.	u.m. ≠ u.r.
Mogućnost	Pos.	<i>amkana</i>	bezličan	spoljne ok.	u.m. ≠ u.r.
	Per.	<i>sumiḥa</i> <i>ğâza</i>	bezlični	spoljne ok.	u.m. ≠ u.r.
	Hab.	<i>istatâca</i>	ličan	agens	u.m. = u.r.
Htenje	Des.	<i>arâda</i> <i>ragiba</i> <i>šâ'a</i>	lični	agens	u.m. = u.r.
	Vol.	<i>aḥabba</i> <i>wadda</i>	lični	agens	u.m. = u.r.

INSTITUCIJA MODALNIH GLAGOLA I NJIHOVIH EKVIVALENATA
U SAVREMENOM ARAPSKOM JEZIKU

R e z i m e

Modalnost već decenijama s nesmanjenim interesovanjem privlači pažnju savremene lingvistike u okviru koje i tzv. diktalna, glagolska modalnost, modalnost vršioca radnje, čija sredstva izražavanja, modalni glagoli i njihovi ekvivalenti, kao nosioci vlastite modalnosti, modifikuju diktalni deo predikata, te označavaju u kakvom je odnosu njegova sadržina prema stvarnosti. U ovom radu izvršen je pokušaj utvrđivanja onih elemenata koji čine i karakterišu instituciju modalnih glagola i njihovih ekvivalenata u savremenom arapskom jeziku. Identifikaciji modalnih glagola i njihovih ekvivalenata (M) pristupa se deduktivnom metodom, pa se u zavisnosti od funkcije koju vrše odvajaju od ostalih glagola i izraza koji ostvaruju dopunske rečenice (glagoli koji izražavaju neophodnost: *yanbagi*, *yağibu*, njihovi ekvivalenti *calâ*, *lâ budda* i glagoli koji iz-

ražavaju njihove značenjske nijanse: *yaḥsunu*, *yaḥuqqu*, *yağduru*, *yaliqu*, *yustaḥsanu*; zatim glagol koji označava mogućnost *amkana* i glagoli koji izražavaju njegove značenjske nijanse *sumiḥa*, *ğâza*, *istatâca*; glagol koji označava htenje *arâda* i glagoli koji izražavaju njihove značenjske nijanse: *ragiba*, *šâ'a*, *aḥabba*, *wadda*). Zatim se, uz primenu metoda distribucije, sprovodi analiza njihovih sintaksičkih, formalnih i semantičkih karakteristika polazeći od shvatanja da ih karakterišu različite osobenosti koje zajedno deluju kao kompleks elemenata čija korelacija pruža osnov za izvođenje zaključaka o tome šta čini instituciju M u nekom jeziku.

Semantičke osobenosti i funkcija M su od primarnog značaja: značenjski su nesamostalni, ne izražavaju radnju već pružaju semantičku informaciju o tome kakva je ostvarljivost radnje iskazana glagolom nosiocem leksičkog značenja (*nlz*); M i glagol *nlz* ostvaruju predikat koji se sastoji od modalnog i diktalnog dela, pri čemu se stvara odnos između uzročnika modalnosti (u.m.) i uzročnika radnje, agensa (u.r.). Odnos različitosti (u.m. ≠ u.r.) i identičnosti (u.m. = u.r.) javlja se kao značajan indikator u utvrđivanju pozicije koju pojedinačni glagoli i ekvivalenti zauzimaju u instituciji M. Ograničena morfološka sposobnost je konstitutivan element u instituciji M u arapskom jeziku: što je modalni naboj modalnih glagola veći, to je njihova morfološka sposobnost manja i obratno. Rečenični modeli koje ostvaruju M karakterišu i druge jezičke oblasti pa su kao kriterijum donekle sekundarni za identifikaciju M, a postaju distinktivni tek kada se ima u vidu sintaksički model koji M ne ostvaruju: pošto ne izražavaju odnos radnje i objekta, ne mogu imati dopunu u vidu imenice. Na osnovu ovog kriterija pored semantičko-sintaksičkih, u radu se vrši diferencijacija funkcije glagola htenja na modalnu (F₁) i funkciju punoznačnih glagola (F₂). Semantička klasifikacija M prema primarnim značenjima pokazuje da semantička kategorija neophodnosti obuhvata subkategorije necesitativa (*yanbagî*, *çalâ*, *lâ budda*), debitiva (*yağîbu*) i rekomandativa (*yaḥsunu*, *yağduru*, *yaliqu*, *yaḥuqqu*, *yustaḥsanu*). Semantičku kategoriju mogućnosti obrazuju subkategorije posibilitiva (*amkana*), premisiva (*sumiḥa*, *ğâza*) i habilitiva (*istatâca*), a kategoriju htenja subkategorije deziderativa (*arâda*, *ragiba*, *šâ'a*) i volitiva (*aḥabba* i *wadda*). U radu je razmotreno i ponašanje M u negaciji. Negacija glagola *yanbagî*, *yaḥsunu*, *yağduru*, *yaḥuqqu*, *yaliqu*, *yustaḥsanu*, *arâda*, *ragiba*, *šâ'a*, *aḥabba*, *wadda* ne odnosi se na modalni, već na diktalni deo predikata (kontrarna negacija), npr.: *yustaḥsanu antââda hunâka* — Ne bi trebalo da se tamo vratiš (poželjno je, preporučljivo je da se tamo ne vratiš). Ovi glagoli u negaciji ne napuštaju semantičke subkategorije kojima pripadaju u afirmativnom obliku, izražavajući i dalje necesitativnost, preporučljivost, deziderativnost i volitivnost ostvarenja radnje. Nasuprot tome, *çalâ* (necesitativ), *yağîbu* (debitiv) i svi glagoli koji realizuju semantičku kategoriju mogućnosti u negaciji obrazuju daljih pet subkategorija: non necesitativ, non debitiv, non posibilitiv, non permisiv i non habilitiv, izražavajući da nije neophodno, odnosno da nije moguće da

agens ostvari radnju (kontradiktorna negacija). Npr.: *yağibu an tacûda hunâka* — Moras se tamo vratiti; *Lâ yağibu an tacûda hunâka* — Ne moraš se tamo vratiti.

Korelacija između osnovnih formalnih, semantičkih i sintaksičkih karakteristika modalnih glagola upućuje na zaključak da se institucija M u arapskom jeziku, premda nema sasvim jasno definirane granice, sastoji od višestruko — semantički, morfološki i sintaksički — obeleženog jezgra (M koji izražavaju neophodnost, posibilitivnost i permisivnost su bezlični, uzročnik modalnosti se nalazi u spoljnim okolnostima, u spoju sa glagolom *nlz* ostvaruju odnos u.m. ≠ u.r.) i na istim jezičkim nivoima daleko manje obeležene periferije (M koji izražavaju sposobnost, deziderativnost i volitivnost su lični, imaju visok stepen morfološke sposobnosti, uzročnik modalnosti je u samom agensu, pa ostvaruju odnos u.m. = u.r.).

THE INSTITUTION OF MODAL VERBS AND THEIR EQUIVALENTS IN THE CONTEMPORARY ARABIC LANGUAGE

S u m m a r y

This work attempts to identify those elements which make up and characterize the institution of modal verbs and their equivalents in the contemporary Arabic language. Modal verbs and their equivalents (M) are lexical means of expression of a segment of modality (verbal modality) and have the function of conveying semantic information on the modal disposition (necessary, possible, desired) of the agent to realize a certain action. The deductive method has been applied in the identification of modal verbs and their equivalents, so that, depending on their function, they are distinguished from other verbs and expressions which introduce complementary clauses (verbs expressing necessity: *yanbagi*, *yağibu*, their equivalents *calâ*, *lâ budda* and verbs expressing shades in their meaning: *yaḥsunu*, *yaḥuququ*, *yağduru*, *yaliqu*, *yustahsanu*, the verb expressing possibility *amkana*, and verbs expressing shades in its meaning: *sumiḥa*, *ğâza*, *istağâca*, the verb expressing intention *arâda* and those expressing shades in its meaning: *ragiba*, *šâ'a*, *aḥabba*, *wadda*). Further, by applying the method of distribution an analysis has been made of their syntactic, formal and semantic characteristics, on the understanding that they are characterized by different specificities which together function as a complex of elements the correlation of which provides a basis for drawing conclusions on what forms the institution of M in a given language.

The semantic characteristics and function of modal verbs and their equivalents are of primary significance for their identification. Since they lack full lexical meaning, they occur together with verbs

with full lexical meaning. They do not express an action itself but rather, they modify the meaning of the action expressed by the verb having a full lexical meaning. Together with verbs with full lexical meaning they form a relationship between the originator of modality (o.m.) and the originator of an action, the agent (o.a.). The relationship of difference (o.m. $\neq$ o.a.), and identity (o.m. = o.a.) is a significant indicator in determining the position which individual verbs and equivalents have in the institution of M. Their limited morphological capability is an essential element of the institution of modal verbs and their equivalents in the Arabic language: the larger the modal charge of modal verbs the smaller their morphological capability and vice versa. The same sentence models formed by modal verbs and their equivalents are also formed by other verbs, amodal ones (nonM), and are therefore, as criteria, to a certain extent secondary in indentifying modal verbs and their equivalents. Much more important is the syntactic model which M do not form: as they do not express the relationship between the action and the object they cannot have a noun complement. In line with above criterion, in addition to semantic and syntactic ones, it is noticeable that verb *arâda* and those expressing shades in its meaning have a twofold function: a modal function (F₁) and a function of a verb with a full semantic meaning (F₂). The semantic classification of M, according to their primary meaning, shows that the semantic category of necessity comprises the subcategories of necessity in general (*yanbagî, calâ, lâ budda*), obligation (*yağîbu*) and recommendability (*yaḥsunu, yağduru, yalîqu, yaḥuqqu, yustaḥsanu*). The semantic category of possibility comprises the sub-categories of possibility in general (*amkana*), permissibility (*sumiḥa ġâza*) and ability (*istatâca*). The semantic category of intention comprises the sub-categories of desire (*arâda, ragiba, šâ'a*) and volition (*aḥabba, wadda*). The paper also considers M in negation. The verbs *yanbagî, yaḥsunu, yağduru, yaḥuqqu, yalîqu, yustaḥsanu, arâda, ragiba, šâ'a, aḥabba, wadda* realize contrary negation: even though the negation is formally expressed through the modal verb it refers to the verb which has a full lexical meaning. E.g.: *yustaḥsanu an tacûda hunâka* — You should return there. *Lâ yustaḥsanu an tacûda hunâka* — You should not return there (it is recommended, desirable that you do not return there). The above verbs, in negation, remain in the semantic sub-categories which they form in the affirmative, continuing to express the necessity, recommendability, desirability, volition of realizing/not realizing an action. In contrast, *calâ* (necessity), *yağîbu* (obligation), and all verbs within the semantic category of possibility form, in negation, a further five sub-categories, i.e. non-necessity, non-obligation, non-possibility, non-permissibility, and non-ability. The negation refers to the modal verb itself so that changes occur in the category of meaning. E.g.: *yağîbu an tacûda hunâka* — You must return there. *Lâ yağîbu an tacûda hunâka* — You do not have to return there.

The correlation between the main formal, semantic and syntactic characteristics of modal verbs points to the conclusion that the

institution of M in the Arabic language, comprises a multiply marked (semantically, morphologically and syntactically) nucleus and a periphery marked to a much lesser extent. The former includes M which express necessity, possibility and permissibility (they are impersonal, the originator of modality lies in external circumstances, and together with verbs with full lexical meaning they realize the relationship o.m. $\neq$ o.a.), while the latter includes M expressing ability, desire and volition (they are personal, have a large degree of morphological capability, the originator of modality is in the agent itself, so they realize the relationship o.m. = o.a.). However, one may notice that strict distinctions do not exist between those M forming the nucleus of the institute of M and those forming its periphery.